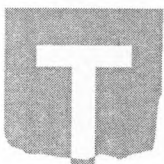

KONVENCIJA ZA ZAŠTITU KULTURNIH DOBARA U SLUČAJU ORUŽANOG SUKOBA - HAAŠKA KONVENCIJA

Osnovna područja istraživanja - primjedbe i prijedlozi koji se odnose na muzejsko-galerijsku građu u Republici Hrvatskoj

Branka Šulc

1. Sadašnji domet Haaške konvencije iz 1954. godine i protokola u svezi pokretne i nepokretne kulturne baštine

Tijekom rata u Hrvatskoj 1991./1992. godine evidentirano je i potpuno nepoštovanje međunarodnih konvencija za zaštitu pokretne i nepokretne kulturne baštine i apsolutna neizvedivost primjene Haaške konvencije.

Muzejski dokumentacioni centar (MDC) je matična institucija za muzejsko-galerijske institucije u Hrvatskoj i koordinativna institucija za provedbu mjera zaštite pokretne kulturne baštine unutar muzejske djelatnosti u ratnim okolnostima.

Tijekom rata u Hrvatskoj, od ukupno 170 muzeja i galerija, oštećena su ili i razorena 46 muzeja i galerije, 17 muzeja i galerija je na još okupiranom području Hrvatske i o njima nemamo relevantnih informacija, a iz 6 muzeja je opljačkan fond i prenesen u Srbiju; o štetama se, počev od kolovoza 1991. godine do danas, vodi evidencija i izdaju posebna izdanja MDC-a (poput publikacije *The Destruction of Museums and Galleries in Croatia during the 1991 War*, časopis *Informatica Museologica*, n. 1/4, 1991./1992.), tiskaju zasebni bilteni o štetama (na hrvatskom i engleskom jeziku), priručnici (upute za zaštitu pokretne, muzejske, baštine u ratnim uvjetima i dr.). MDC također permanentno, od kolovoza 1991. do danas, upućuje brojna izvješća o razaranjima, kradama, nemogućnosti primjene međunarodnih konvencija, registre muzeja na okupiranom području i dr. UNESCO-u, Međuvladinu komitetu za pospješnje povratka kulturnih dobara u zemlje nastanka ili restitucije UNESCO-a, ICOM-UNESCO-u, Radnoj grupi ICOM-UNESCO-a za izmjene i dopune Haaške konvencije, ICCROM-u i drugim relevantnim tijelima.

Na međunarodnim su skupovima o ratnim razaranjima kulturne baštine u Hrvatskoj i u inozemstvu tijekom 1991./1992. godine stručnjaci MDC-a izvještavali i o kompleksu problema u provedbi Haaške i ostalih međunarodnih konvencija u odnosu na pokretnu, muzejsku, baštinu. Štete tijekom rata unutar muzejsko-galerijske mreže nastale su kako ciljanim razaranjem zgrada muzeja, nepokretnih spomenika, tako i oduzimanjem i premještanjem na područje druge države i napuštanjem objekata u kojima se nalaze spomenici kulture velike vrijednosti. Ratifikacijom Konvencije za zaštitu kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba, donesene u Den Haagu 1954. godine od strane FNRI 1955. godine proizlazi obaveza pridržavanja odredaba Konvencije u cilju

Vukovar, 1991. Zgrada MUP-a i Suda
autor nepoznat, Fototeka Hrvatskog povijesnog muzeja, Zagreb

očuvanja kulturne baštine. Na snazi je i jednostrana deklaracija FNRI o zaštiti kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba od 20. studenoga 1954. godine deponirana pri UNESCO-u, u primjeni od ožujka 1955. godine. Ratificiranjem Haaške konvencije nije prestalo djelovanje te deklaracije.

Da bi zaštita bila djelotvorna, nužno je poduzimati nacionalne, a isto tako i međunarodne mjere.

Kako se u slučaju rata u Republici Hrvatskoj radi o sukobu koji nema međunarodni karakter, a članak 19. Haaške konvencije utvrđuje potrebu primjene njenih osnova, napose stavljanje u primjenu putem specijalnih sporazuma između strana u sukobu, to u Hrvatskoj nije bilo moguće provesti poradi odbijanja agresora o pregovorima na razini zaštite kulturne baštine, dok se zaštita međunarodne zajednice nije dovoljno provodila osim što je imala deklarativni karakter.

Potrebno je utvrditi mjere sankcija na razini međunarodne zajednice za kršenje odredaba Konvencije, te za učinitelje, bez kojih međunarodne mjere neće biti djelotvorne.

U Konvenciji bi trebalo predvidjeti osnivanje međunarodnog suda ili nešto sl. za zločine nad kulturnim dobrima.

U Republicu Hrvatskoj je, i prije otvorenog početka rata, izvršeno niz mjera zaštite, prema odredbama Haaške konvencije. Ministarstvo kulture i

prosvjete RH izdalo je i nekoliko naredaba te uputa i muzejima za provođenje sljedećih mjera:

- skidanje stalnih muzejskih postava;
- kategorizaciju muzeja i galerija te klasifikaciju muzejske građe za evakuaciju;
- pakiranje muzejske građe i spremanje u sanduke za evakuaciju izvan muzeja, odnosno i mjesta;
- evakuaciju pakirane građe u sigurnosna skloništa;
- za gradove pod neposrednom ratnom opasnošću, evakuaciju građe izvan gradova (Osijek, Vinkovci, Nova Gradiška, Karlovac i dr., a, primjerice, muzeji u Vukovaru i Iloku nisu na vrijeme uspjeli evakuirati svoju građu izvan mjesta);
- mikrofilmiranje inventarnih knjiga, prvenstveno muzeja A i B kategorije i spremanje jedne kopije na sigurnu lokaciju;
- pohranjivanje inventarnih knjiga i druge dokumentacije na sigurne lokacije;
- stavljanje znaka Haaške konvencije na sve muzeje i galerije Hrvatske;
- određivanje povjerenika za zaštitu u muzejima i galerijama;
- izrada iskaznica Ministarstva kulture i prosvjete sa znakom Haaške konvencije i shodno tome zaduženja i ovlasti prema Haaškoj konvenciji i dr.

Iako je napravljeno sve u smislu zaštite kulturnih dobara, po članku 2. i 3. Haaške konvencije, koji nalažu čuvanje i poštovanje kulturnih dobara, u ratu u Republici Hrvatskoj, agresor nije poštovao ni jednu njenu odredbu.

Plan zaštite pokretne i nepokretne kulturne baštine, u slučaju oružanog sukoba u zemlji, pripremila je vrlo detaljno i primjenjivo i na ostale zemlje potencijalno u ratnoj opasnosti, Radna grupa za primjenu Haaške konvencije koja djeluje u Norveškoj (tekst objavljen u časopisu *Informatica Museologica* 1/4, 1991./1992.).

Napose se unutar toga prijedloga upućuje na sljedeće potrebe:

- način označavanja i osiguranja nepokretne kulturne baštine;
- izradba kriterija za odabir pokretne kulturne baštine koja će se sklanjati ili rastavljati i način na koji će se predmeti označiti, evakuirati, pakirati i transportirati;
- izbor lokacije odredišta;
- mjere koje treba poduzeti još u mirnodopskom razdoblju, uključujući i organiziranje osoblja;
- označavanje kulturnih dobara u seriji mapa i dr.

2. Djelatnost i primjena kao i eventualno poboljšanje priprema u vrijeme mira i obuke na koje se poziva Konvencija iz 1954., kao što su inventari kulturnih dobara, privremeno izbjeglištvo, skloništa, obuka na vojnim akademijama itd.

Haaška konvencija u članku 7. nalaže još u doba mira stvaranje vojnih mjera koje osiguravaju pridržavanje njenih odredaba i poticanje duha poštovanja prema kulturi i kulturnim dobrima svih naroda.

Te je vojne mjere nužno proširiti te izraditi prijedloge za obuku i mobilizacijsku organizaciju stručnih osoba čija je zadaća paziti na poštovanje kulturnih dobara i razvijati suradnju s civilnim vlastima zaduženim za čuvanje tih dobara.

Potrebno je da svaka Visoka stranka ugovaračica izradi:

- prijedloge za regulaciju zaštite kulturne baštine i popis kulturnih objekata;

- da propisi o čuvanju kulturnih objekata uđu u nastavni program vojnih škola tako da se kod vojnih osoba razvije razumijevanje za važnost očuvanja tih objekata;

- da se na vojnim mapama označe kulturni objekti i da vojno osoblje uz druge pripremne mjere dobije i upute o zaštiti kulturnih objekata;

- da se već u mirnodopskim uvjetima odrede povjerenici za zaštitu kulture s odgovarajućim stručnim kvalifikacijama, koji će se organizirati za mobilizaciju u suradnji sa službama na višoj razini. Povjerenik za zaštitu kulture treba dobiti upute za provođenje potrebnih priprema u mirnodopskim uvjetima;

- da povjerenici za zaštitu kulture u mirnodopskim uvjetima dobiju priliku da usavrše svoje vještine putem tečajeva, praktične i terenske obuke koja će obuhvaćati probleme u vezi sa čuvanjem kulturnih dobara;
- da se u vojne propise uključe i odgovornosti vojnih starješina glede zaštite kulture;

- da se informacije o zaštiti kulture objave u odgovarajućoj vojnoj literaturi.

(Izvod iz prijedloga cit. Grupe autora iz Norveške.)

U mirnodopskim uvjetima treba razraditi tehničke uvjete skloništa, namijenjenih sklanjanju pokretnih kulturnih dobara u slučaju oružanog sukoba. U članku 8. Haaške konvencije potrebno je razraditi uvjete i kriterije za sigurnu izradu skloništa koje će štiti i od vanjskog neprijatelja ali i stvoriti adekvatne tehničke uvjete za zaštitu kulturnih dobara.

Znak raspoznavanja prema Haaškoj konvenciji za improvizirana skloništa kao i za ona u muzejima nije se koristio zbog nepoštovanja toga znaka i on je u ratu u Hrvatskoj služio kao meta agresoru. Također, znak se nije upotrebljavao ni u transportu, evakuaciji zbog istih razloga, a primjena članka 12. u slučaju planirane evakuacije muzejske građe iz Gradskog muzeja Vukovara ili Muzeja grada Iloka bila je neprimjenjiva.

3. Implikacije zaštite kulturnih dobara u oružanim sukobima koji nemaju međunarodni karakter, kao što su građanski ratovi i terorističke akcije

Članak 19. Haaške konvencije trebalo bi detaljnije razraditi, a napose slučajeve unutrašnjih sukoba, građanskih ratova, teritorijalnih ratova, etničkih sukoba, što je i najčešći oblik oružanih sukoba nakon drugoga svjetskog rata.

Strane u sukobu posebnim, konvencijom predviđenim, sporazumima trebaju staviti na snagu sve odredbe Konvencija o zaštiti kulturnih dobara, isto kao u slučajevima sukoba međunarodnoga karaktera. Potrebno je također detaljnije razraditi uvjete prema kojima UNESCO može stranama u sukobu ponuditi svoje usluge. U ratu u Hrvatskoj nije bilo moguće primijeniti ni članak 19. navedene konvencije. Potrebno je utvrditi instrumente za provedbu toga članka.

4. Mogućnosti poboljšavanja djelatnosti i implementacije konvencije kroz međunarodnu pomoć: moguća uloga snaga UN-a za očuvanje mira i dr.

Potrebno je planirati ili osnovati, unutar snaga UN-a za očuvanje mira u zemljama zahvaćenim ratom, posebnu službu ili posebno obučenu grupu koja će biti zadužena da osigura poštovanje prema kulturnim dobrima i koja će surađivati s civilnim službama koje su odgovorne za zaštitu spomenika kulture, evidentirati stanje spomenika kulture na okupiranom teritoriju, zaštititi muzeje i knjižnice te arhive od daljnje pljačke odnosno otuđenja i dr.

Voćin, ožujak 1992. Ruševine i ostaci konstrukcije krovišta crkve Blažene Djevice Marije od Pohoda.

Snimio: Ivan Gjurčić, Fototeka Hrvatskog povijesnog muzeja, Zagreb

U Hrvatskoj je unutar promatračke misije Evropske zajednice postojala dobra volja za suradnjom koja nije realizirana jer misija nije imala mandat za takvu vrstu djelatnosti. Unutar snaga UNPROFOR-a vjerojatno je moguće predložiti organiziranje takva odjela. Pravno treba snagama očuvanja mira dati mandat i ovlasti po pitanjima zaštite kulturnih dobara i nadgledanja primjene Haaške konvencije.

5. Djelotvornost i različiti oblici praktične primjene Haaške konvencije koji uključuju:

a) razlike između "zaštite" i "specijalne zaštite" i proceduru registriranja "specijalne zaštite" u Međunarodni registar UNESCO-a: Člancima 2., 4., 5., 8. i 9. te člancima vezanima uz transport kulturnih dobara teorijski su utvrđeni modaliteti zaštite i specijalne zaštite kulturnih dobara koji, međutim, u praksi uopće nisu mogli biti primijenjeni. Planovi evakuacije kulturnih dobara iz muzeja i galerija izradeni su tek nakon izbijanja rata, i to temeljem kategorizacije grade, a transport/evakuacija obavljani su u većini slučajeva u uvjetima ratnih operacija. Međunarodni sistem zaštite i pomoći nije funkcionirao, a članak 23. o pomoći UNESCO-a, pokazao se neefikasnim i u slučaju zaštite kulturne baštine iz UNESCO-ova registra spomenika kulture (primjer Dubrovnika, Plitvičkih jezera, Splita).

b) uspostavljanje sistema "zaštitnih snaga" u vrijeme oružanih sukoba, kao i generalnih komesara uz međunarodnu pomoć UNESCO-a: Protokolom za izvršenje Haaške konvencije, napose člancima 1. do 10. predviđeno imenovanje kako generalnoga komesara tako i inspektora kulturnih dobara u odnosu na muzejsku djelatnost u Hrvatskoj nije realizirano.

Od početka rata MDC je od UNESCO-a i ICOM-UNESCO-a višekratno tražio formiranje komisije eksperata iz ICOM-UNESCO-a poradi pomoći a kasnije i očevida stanja na terenu i rješavanja niza problema. Do danas takva komisija nije organizirana, osim što je postignut načelni dogovor s generalnim sekretarom ICOM-UNESCO-a da se ona tijekom 1993. godine uputi u Hrvatsku.

c) djelotvornost procedure za sankcije i kazne u slučajevima kada se krši Konvencija:

Rat u Hrvatskoj ukazuje da se Haaška konvencija kršila namjerno, svjesno i planirano, usprkos činjenici da su sve nužne mjere preventivne zaštite bile provedene, ali agresor Konvenciju nije poštovao.

Potrebno je stoga precizno definirati sankcije i kazne za prekršitelje Haaške konvencije, kao i načine te rokove za njihovo provođenje.

Primjer nemogućnosti zaštite, kako nacionalne kulturne baštine tako i one s liste svjetskih kulturnih dobara u registru UNESCO-a (Dubrovnik, Split, Plitvička jezera), u Hrvatskoj tijekom rata u cjelini, dobrom je podlogom i za **case study** potpunog neuspjeha u praktičnoj primjeni Konvencije kao i sporosti u provedbi zaštite temeljene Konvencijom i samoga UNESCO-a.

Poštovanje kulturnih dobara članak 4.

U suprotnosti s ovim člankom okupator je u Hrvatskoj grubo kršio osnovnu odredbu Haaške konvencije, rekvirirao kulturna dobra iz muzeja i skloništa, a UNESCO je o svemu obaviještavan putem Ministarstva kulture RH, MDC-a i dr. - od prvih informacija o kradama do detaljnijih registara o problemu muzeja na okupiranom području Hrvatske. Do danas nije poduzeto ni jednu mjeru za očuvanje kulturnog dobra u muzejima.

PRIMJERI:

1. Izložba Ikonopis Dalmatinske krajine, Narodni muzej Beograd, svibanj-lipanj 1992.

Organizatori: Narodni muzej, Beograd, Komisija za zaštitu kulturnih dobara srpskog porijekla na teritoriju ratnog djelovanja, Ministarstvo kulture Republike Srbije, "ministarstvo kulture republike srpske krajine". Izložen materijal je iz ovlasti zaštite Zavoda za zaštitu spomenika kulture Zadra i Šibenika.

Očigledan primjer kršenja Haaške konvencije.

2. Izložba Vukovar 1991 - genocid nad srpskom baštinom, Pariz - svibanj 1992. u Jugoslavenskom kulturnom centru s pratećim katalogom, prezentirala je dio muzejske grade Gradskog muzeja Vukovara (fotografije), a jedan od organizatora te izložbe je bio i Muzej grada Vukovara. Način prezentacije, sudjelovanje novouspostavljenog srpskog Muzeja grada Vukovara i dr. grubo je kršenje i same Haaške konvencije. Za potrebe izložbe u Parizu dopremljena su i 84 izložka, dijelom i iz Zbirke Bauer, Gradskog muzeja Vukovara i dr. koji nisu izlagani. U katalogu navedene izložbe navodi se 26 tih eksponata. U suprotnosti s međunarodnim konvencijama, napose Haaškom.

Tražena je i intervencija UNESCO-a temeljena i na Haaškoj konvenciji, do danas bez rezultata.

Primljeno: 23. 2. 1993.

* Tekst je većim dijelom referiran u sklopu izlaganja autora o Ratnom razaranju i rekviriranju kulturne baštine u Hrvatskoj, na regionalnom seminaru UNESCO-a o "Nezakonita trgovina kulturnim dobrima", održanom u Keszthelyju u Madarskoj, ožujka 1993.